

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการศึกษาเรื่อง

“รูปแบบและกระบวนการปรับตัวของชาวนาสู่การผลิตอาหารที่ยั่งยืน”

โดย

ดร.เดชรัต สุขกำเนิด

อาจารย์ประจำภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เดือนมีนาคม 2562

รายงานวิจัยฉบับนี้ได้รับการสนับสนุนจาก

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

และมูลนิธิชีวิตไท (Local Act)

ภายใต้โครงการพัฒนาต้นแบบการปรับตัวของชาวนาที่มีปัญหาหนี้สิน

สู่การผลิตอาหารที่ยั่งยืน เพื่อวิถีชีวิตสุขภาวะ

โครงการศึกษาเรื่อง “รูปแบบและกระบวนการปรับตัวของชาวนาสู่
การผลิตอาหารที่ยั่งยืน”

ภายใต้โครงการพัฒนาต้นแบบการปรับตัวของชาวนาที่มีปัญหาหนี้สิน สู่การผลิตอาหาร
ที่ยั่งยืน เพื่อวิถีชีวิตสุขภาวะ

นักวิจัย: ดร.เดชรัต สุขกำเนิด
อาจารย์ประจำภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร
คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผู้ช่วยนักวิจัย: นางสาววิษา สุขกำเนิด
นักศึกษาระดับปริญญาตรี
คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สารบัญ

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
-------------------------------	---

บทที่ 2 การปรับตัวสู่เกษตรอินทรีย์

2.1 กรณีศึกษาที่ 1 การปรับตัวของสวนส้มอินทรีย์	6
2.2 กรณีศึกษาที่ 2 การปรับตัวของเกษตรกรจังหวัดชัยนาท	8
2.3 กรณีศึกษาที่ 3 กลุ่มผักอินทรีย์แก้วกล้า จ. เพชรบุรี	9

บทที่ 3 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

3.1 บทสรุป	11
3.2 ข้อเสนอแนะ	16

บทที่ 1

รูปแบบและกระบวนการปรับตัวของชาวนาสู่การผลิตอาหารที่ยั่งยืน

เดชรัต สุขกำเนิด¹

วริษา สุขกำเนิด²

1 บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

หนี้สิน และอินทรีย์ ปัญหาหนี้สินเป็นปัญหาเรื้อรังสำหรับเกษตรกรไทยและสังคมไทยมาเป็นเวลานานแล้ว ปัญหาหนี้สินไม่เพียงบั่นทอนคุณภาพและความมั่นคงในชีวิตของเกษตรกรไทย แต่ปัญหาหนี้สินยังกลายเป็นอุปสรรคในการก้าวสู่ทางเลือกใหม่ที่จะทำให้คุณภาพชีวิตของเกษตรกร (และผู้บริโภค) ดีขึ้น การแก้ไขปัญหาหนี้สินจึงมีความสำคัญเร่งด่วนสำหรับภาคเกษตรกรไทย

บทความนี้จะเริ่มต้นจากการย้อนไปจุดเริ่มต้นของแนวคิดสินเชื่อการเกษตร ซึ่งก็คือ เครดิต หรือการสร้าง ความมั่นใจให้กับผู้ร่วมลงทุนในการร่วมลงทุนเพื่อยกระดับหรือสร้างสรรค์การผลิตใหม่ๆ ของผู้ผลิตหรือผู้ประกอบการ (ในที่นี่ก็คือ เกษตรกร) แต่ในอีกด้านหนึ่ง เครดิตหรือการร่วมลงทุนดังกล่าวก็ได้กลายมาเป็นหนี้สินที่มุ่งเน้นในการให้ผลตอบแทนต่อการลงทุนตามที่ผู้ลงทุนมุ่งหวังไว้ และค่อยๆ กลายมาเป็นอุปสรรคสำหรับเกษตรกรผู้ผลิตในการจะก้าวออกจากความสัมพันธ์เดิมๆ ในที่สุด

จากนั้น บทความนี้จะพาไปสำรวจข้อเท็จจริงของกับกบฏหนี้สินจากประสบการณ์ของพี่น้องเกษตรกร รวมถึงกรณีศึกษาความพยายามในการปรับเปลี่ยนรูปแบบหรือวิถีการผลิตของตนเองให้เป็นเกษตรอินทรีย์ใน จ.ปทุมธานี จ.ชัยนาท และ จ.เพชรบุรี ก่อนที่จะนำมาประมวลเป็นอุปสรรคหรือข้อจำกัดของการปรับเปลี่ยนสู่วิถีเกษตรอินทรีย์ สำหรับเกษตรกรที่มีหนี้สิน

สุดท้าย บทความนี้จะวางแนวทางเบื้องต้นในการเข้าใจเงื่อนไขข้อจำกัดสำหรับพี่น้องเกษตรกรที่มีหนี้สิน เพื่อให้การทำงานในการส่งเสริมการเกษตรอินทรีย์หรือการผลิตอาหารที่มีความปลอดภัย เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น รวมถึงช่วยปลดล๊อคพันธนาการหรือกบฏหนี้สินที่พี่น้องเกษตรกรยังต้องเผชิญอยู่ด้วย

เหรียญหน้าแรกคือ เครดิต

ก่อนหน้าที่เราจะมีระบบเครดิต การผลิตของเราย่อมจะถูกจำกัดด้วยปัจจัยการผลิตที่เรามีอยู่เอง แม้ว่าเราจะมีแนวคิดหรือแนวทางที่จะเพิ่ม/ขยายกำลังการผลิต หรือการสร้างการผลิตใหม่ๆ ที่ชัดเจนเพียงใดก็ตาม การผลิตของเราก็ต้องค่อยๆ เพิ่มพูนจากทรัพยากรเท่าที่เรามีและค่อยๆ มีเพิ่มขึ้นเป็นตามลำดับ

¹ อาจารย์ประจำภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

² นักศึกษาระดับปริญญาตรี คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

แต่การเกิดขึ้นของระบบเครดิตตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ก็ทำให้ข้อจำกัดดังกล่าวค่อยๆ ทลายลงไป ระบบเครดิตก็คือ ระบบการให้ “ความเชื่อมั่น” แก่ผู้ลงทุนว่า ผู้ที่ช่วย “ลงทุน” ในการขยายการผลิตหรือสร้างการผลิตใหม่ (หรือการประกอบการใหม่) จะได้เงินคืนพร้อมด้วยผลตอบแทนที่เหมาะสม/น่าดึงดูดใจ

ดังนั้น การลงทุนเพื่อการผลิตใหม่ หรือการขยายการผลิตจึงเกิดขึ้นได้ โดยไม่ต้องการผลิตในระดับเดียวกัน หรือแม้กระทั่ง อาจไม่จำเป็นต้องมีการผลิตมาก่อน แต่อาศัย “ความเชื่อมั่น” ของนักลงทุนนั้นแหละที่จะทำให้ผู้ผลิตสามารถมีทรัพยากรที่เพียงพอในการผลิตสิ่งเหล่านั้นให้เกิดขึ้นได้ตามแผน/แนวทางที่วางไว้

เครดิตจึงถือเป็นนวัตกรรมที่สำคัญมากๆ สำหรับระบบทุนนิยม เพราะนอกจากจะทำให้ (ก) การผลิตสามารถเพิ่มได้ทั้งขนาดการผลิต และ/หรือ ประสิทธิภาพการผลิต จนนำไปสู่การสะสมมูลค่าส่วนเกินที่เพิ่มมากขึ้นแล้ว ยัง (ข) ทำให้ “นายทุน” หรือ “ผู้ลงทุน” ได้กลายมาเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจว่าจะ “ลงทุน” เพื่อให้กำลังการผลิตและพลังการผลิตแบบใดเพิ่มขึ้นหรือไม่

แน่นอนว่า ในจุดเริ่มต้น เครดิตย่อมต้องขึ้นอยู่กับ “ความเชื่อมั่น” ของผู้ลงทุน ที่มีต่อแนวคิด/แนวทางในการพัฒนาขยายกำลังการผลิตหรือสร้างการผลิตใหม่ๆ (หรือการประกอบการใหม่ๆ) แต่ก็คงไม่มีใครที่จะสามารถคาดเดาอนาคตได้ทั้งหมด จนทำให้ความเชื่อมั่นของผู้ลงทุนเป็นไปไม่ได้โดยปราศจากซึ่งความเสี่ยง ไม่ช้ากระบวนกรสร้างความมั่นใจให้กับผู้ลงทุนจึงค่อยๆ พัฒนาจาก “ความเชื่อมั่น” ไปสู่การมีและการยึด “หลักประกัน” (หรือหลักทรัพย์ค้ำประกัน) และกระบวนกรจัดการหนี้สินทั้งหมด (รวมถึงกระบวนกรยุติธรรม และกระบวนกรทางจริยธรรมในสังคม)

เหรียญอีกด้านคือ หนี้สิน

เพราะฉะนั้น หากมองในแง่ “เครดิต” และ “หนี้” อาจเหมือนเหรียญสองด้านของกันและกัน หมายความว่า ในด้านหนึ่งการที่เราจะเป็นหนี้ได้ ก็เพราะเรามี (หรือเราสามารถสร้าง) “ความเชื่อมั่น” ให้กับผู้ลงทุนได้ว่า เรามีแนวทางที่จะดำเนินการผลิตให้ได้ผลตอบแทนที่งดงาม และสามารถตอบแทนแก่ผู้ลงทุนได้อย่างเหมาะสมและน่าดึงดูดใจ

แต่ทว่า ในอีกด้านหนึ่งของเหรียญ “หนี้” กลับมีบทบาทที่แตกต่างไปจาก “เครดิต” อย่างสิ้นเชิง ในขณะที่ “เครดิต” มุ่งไปที่แนวคิด/แนวทาง “ใหม่ๆ” ที่หวังกันว่าจะทำให้การผลิตมีประสิทธิภาพ/ศักยภาพ/โอกาสให้ดีขึ้นหรือมากขึ้น แต่ “หนี้” หมายถึง หลักประกัน/แนวทาง “เดิมๆ” ที่จะทำให้ผู้ลงทุนได้รับเงินลงทุนพร้อมทั้งผลตอบแทน (ซึ่งก็คือ ดอกเบี้ย) ของตนคืน หากแนวทางใหม่ๆ ที่มุ่งหวังนั้นไม่ประสบความสำเร็จ

เมื่อเป็นเช่นนี้ “หนี้” จึงเริ่มมีแรงจูงใจเป็นของตนเอง โดยไม่เกี่ยวข้องกับแนวคิด/แนวทาง “ใหม่ๆ” ที่หวังกันไว้ อีกต่อไป トラบใดที่แนวทางและหลักประกัน “เดิมๆ” ยังสร้างผลตอบแทนให้กับผู้ลงทุน (ในที่นี้ก็คือ ผู้ให้ยืม) ได้อย่างน่าพอใจ เทียบกับการไปเสี่ยงกับความคิดใหม่ๆ และแนวทางใหม่ๆ ของผู้ผลิตที่มักจะมีความเสี่ยงพ่วงมาด้วย

ยิ่งไปกว่านั้น หากแนวทางเดิมหรือกระบวนกรเดิมยังให้ผลตอบแทนที่ดีให้กับผู้ให้กู้ และการสูญเสียหลักประกันก็เป็นเรื่องที่สำคัญสำหรับผู้กู้ (เช่น การสูญเสียที่ดิน หรือความรู้สึกอับอาย) ผู้ให้กู้หรือนายทุนก็สามารถใช้หนี้เป็นกลไกที่จะตรึงให้ผู้กู้ยืมนั้นยังคงอยู่ในแนวทางเดิมๆ ที่ตนได้ประโยชน์ ด้วยการเน้นย้ำถึง

“ความมั่นใจ” ในแนวทางเดิมๆ ที่จะทำให้ผู้กู้สามารถชำระหนี้ให้กับตนได้ โดยไม่ต้องไปเสี่ยงกับทางเลือกหรือแนวคิดใหม่ๆ

ดังนั้น จากจุดเริ่มต้นที่ “เครดิต” ถูกสร้างขึ้นเพื่อทำหน้าที่ในการลดอุปสรรคในการเข้าสู่ตลาดใหม่ๆ (หรือลด barrier to entry) “หนี้” กลับทำหน้าที่ตรงข้ามกันด้วยการเป็นอุปสรรคในการออกจากความสัมพันธ์หรือแนวทางเดิมๆ (หรือ เพิ่ม barrier to exit) แทน

ความแตกต่างระหว่าง “เครดิต” กับ “หนี้” จึงอยู่ที่ (ก) “ความมั่นใจ” ที่ผู้ผลิต (หรือผู้กู้) มีต่อกระบวนการพัฒนาแนวทางหรือการขยายการผลิตใหม่ๆ ของตน จนกลายเป็น “ความเชื่อมั่น” ของผู้ลงทุนในการร่วมสร้าง/พัฒนาแนวทางใหม่ๆ กับ (ข) “ความจำใจ” ที่ผู้ผลิต (หรือผู้กู้) จะต้องจำยอมอยู่กับกระบวนการผลิตแบบเดิมๆ เพียงเพื่อจะรักษาหลักประกันที่ไว้กับผู้ให้กู้ให้ได้

สินเชื่อการเกษตร: เครดิต หรือ หนี้

หากไม่ได้มองในแง่ร้ายเกินไป ก็เป็นไปได้หลังจากแผนพัฒนาฉบับที่ 1 นโยบายการเชิญชวนให้เกษตรกรกู้เงินเพื่อทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ จะเริ่มต้นมาจาก “ความเชื่อมั่น” ว่า เมื่อได้รับ “เครดิต” เกษตรกรจะสามารถลงทุนในปัจจัยการผลิตสมัย “ใหม่” ที่จะช่วยเพิ่มปริมาณการผลิตของเกษตรกร (เช่น การใช้พันธุ์พืชสมัยใหม่ การใช้ปุ๋ยเคมี) และทำให้เกษตรกรมีรายรับและรายได้สุทธิมากขึ้น ซึ่งนั่นก็แปลว่า วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรก็จะดีขึ้น

แต่นั้นมันนานมากแล้ว ตลอดระยะเวลา 40-50 ปีที่ผ่านมา กลไกการผลิตและกลไกการตลาดสินค้าเกษตรมีแต่ความผันผวนที่เกษตรกรไม่อาจคาดเดาได้ล่วงหน้า และไม่สามารถต่อรองได้เลย ดังนั้น “ความเชื่อมั่น” ที่เกษตรกรเคยมี (ว่าการกู้ยืมและการเพิ่มปริมาณการผลิตจะทำให้วิถีชีวิตดีขึ้น) จึงค่อยๆ มอดลงไปเรื่อยๆ

ทุกวันนี้ การกู้ยืมเงินของเกษตรกรส่วนใหญ่ในประเทศไทย ไม่ได้มีแนวคิด/แนวทาง “ใหม่ๆ” ในการเพิ่มกำลังการผลิตหรือพลังการผลิตอีกต่อไปแล้ว เกษตรกรส่วนใหญ่กู้ยืมเงินไปเพื่อต่อชีวิตวงจรการผลิตแบบเดิมๆ (ที่เคยถูกเรียกว่า การเกษตรสมัย “ใหม่”) โดยไม่รู้ว่าตนเองจะออกจากวงจรนี้ได้เมื่อไร? หรือจะออกจากวงจรนี้ได้หรือไม่? เกษตรกรส่วนใหญ่ทราบแต่ว่า ถ้าไม่มีเงินกู้เข้ามาต่ออายุ กระบวนการผลิตของตนจะต้องหยุดชะงักลงและตนอาจต้องสูญเสียหลักประกันเงินกู้ไปได้

กล่าวในฝั่งผู้ให้กู้ ผู้ให้กู้จำนวนหนึ่ง (ไม่ว่าจะเป็นในระบบหรือนอกระบบ) ก็ลืมเรื่อง “แนวคิด/แนวทางใหม่ๆ” ไปแล้วด้วยเช่นกัน กระบวนการให้กู้เงินของผู้ให้กู้ก็ไม่ได้เรียกร้องหรืออยากรู้เรื่อง “ความเชื่อมั่นในแนวคิด/แนวทางใหม่ๆ” อีกต่อไปแล้ว มีแต่การตรวจสอบหลักประกันตามระบบเพื่อให้มั่นใจว่าตนจะได้รับเงินกู้ (พร้อมดอกเบี้ย) คืนเป็นวัตถุประสงค์สำคัญ

กลไกการให้สินเชื่อการเกษตรในเมืองไทยปัจจุบันจึงเป็นไปในลักษณะของ “หนี้” มากกว่า “เครดิต” เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงมีลักษณะที่เป็นกลไกการป้องกันการออกจากความสัมพันธ์เดิมๆ (เช่น การเกษตรเคมี) มากกว่า การสนับสนุนหรือการลดอุปสรรคในการเข้าสู่ความสัมพันธ์ใหม่ๆ (เช่น เกษตรอินทรีย์) ซึ่งจะได้กล่าวถึงในลำดับต่อไป

กับดักหนี้สินการเกษตร

เมื่อเกษตรกรเริ่มเป็นหนี้สินและเข้ามาอยู่ในวงจรของหนี้สิน เกษตรกรก็เหมือนติดกับดักของหนี้สิน ซึ่งจากการประชุมกลุ่มย่อยของมูลนิธิชีวิตไท เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2561 ที่ผ่านมา ทำให้เห็นถึงกับดักหนี้สินที่รัดตรึงพี่น้องเกษตรกรเอาไว้หลายชั้น

กับดักแรก พื้นฐานที่สุด พี่น้องเกษตรกรจำนวนไม่น้อย ไม่ทราบข้อมูลหนี้ของตนเอง พี่น้องจำนวนหนึ่งไม่มีสัญญาเงินกู้อยู่ในมือ บางคนไม่เก็บเอกสารการชำระหนี้ของตนไว้ พี่น้องส่วนหนึ่งได้เห็นสัญญาเงินกู้ในวันที่ถูกดำเนินคดี (หลังจากวันที่เซ็น) สถาบันการเงินที่เป็นคู่สัญญาก็จะไม่ให้ความสำคัญกับความไม่รู้ของพี่น้องเกษตรกรในข้อนี้

กับดักที่สอง พี่น้องไม่รู้กลไกการทำงานของอัตราดอกเบี้ย พี่น้องบางคนไม่เข้าใจว่า ทำไมเงินต้น 100,000 บาท มันถึงทบต้นกลายเป็น 400,000 บาท พี่น้องไม่ทราบอัตราดอกเบี้ยผิคนัดชำระหนี้ พี่น้องบางคนเสียดอกเบี้ยผิคนัดชำระหนี้ในอัตราร้อยละ 28 พี่น้องเกือบทุกคนไม่รู้จักแอปพลิเคชันหรือโปรแกรมในการคำนวณดอกเบี้ยและหนี้สินของตน

ทั้งนี้ เมื่อเราเปิดแอปพลิเคชันคำนวณดอกเบี้ยทบต้นให้พี่น้องเกษตรกรได้ลองใช้ดู พี่น้องเกษตรกรจะเข้าใจทันทีที่อัตราดอกเบี้ยที่ผิคนัดชำระหนี้ 18-28% ต่อปี (แล้วแต่สถาบันการเงิน) จะทำให้ภาระดอกเบี้ยทบต้นจะเกินกว่ายอดเงินต้นเดิมของพี่น้องเกษตรกรภายในเวลาเพียง 6-7 ปีเท่านั้น

กับดักที่สาม พี่น้องจะมีความเกรงใจเจ้าหนี้มากๆ เจ้าหนี้บอกมูลหนี้เท่าใดก็มีแนวโน้มจะเชื่อ ประกอบกับกับดักในข้อที่สอง พี่น้องส่วนหนึ่งจึงไม่เคยตรวจสอบเอกสารหนี้ การคิดดอกเบี้ย พี่น้องบางส่วนรู้สึกว่าเป็นฝ่ายผิดและอาย ที่ผิคนัดชำระหนี้

พี่น้องเกษตรกรที่จังหวัดชัยนาท เล่าให้ฟัง เมื่อพี่น้องเกษตรกรไม่สามารถผ่อนชำระเงินต้นและดอกเบี้ยในงวดนั้นได้ สถาบันการเงินแห่งหนึ่งจะบอกให้พี่น้องเซ็นกู้ยืมเงินก้อนใหม่ที่มียอดเงินเท่ากับเงินต้นเดิมบวกดอกเบี้ยที่ค้างชำระ แล้วไปจ่ายเงินกู้ก้อนเดิมจนหมด แต่เกษตรกรก็จะเป็นหนี้ (ใหม่) ที่มีเงินต้น เท่ากับ เงินต้นเดิมบวกดอกเบี้ยเดิมแทน

แม้ว่าการกระทำเช่นนี้เป็นการกระทำที่ผิด เพราะมีแต่จะทำให้เกษตรกรมีหนี้สินพอกพูนเพิ่มขึ้น แถมโอกาสในปรับลดดอกเบี้ยยังหมดไปด้วย (เพราะกลายเป็นเงินต้นแล้ว) จนทำให้ที่ดินของพี่น้องเกษตรกรต้องหลุดมือในที่สุด แต่สถาบันการเงินแห่งนั้นก็ยังมี การดำเนินการในหลายพื้นที่ เพื่อหลีกเลี่ยงการเกิดหนี้เสีย ที่ทำให้สถาบันการเงินแห่งนั้นต้องตั้งเงินสำรองเผื่อหนี้ที่สงสัยจะสูญเพิ่มขึ้น ตามเงื่อนไขของธนาคารแห่งประเทศไทย

กับดักที่สี่ เมื่อเข้าสู่การดำเนินคดี พี่น้องส่วนใหญ่ไม่รู้กระบวนการและขั้นตอนทางกฎหมาย พี่น้องเขียนคำให้การไม่เป็น และไม่มีเงินจ้างทนาย พี่น้องส่วนใหญ่ไม่ได้สู้คดี และแน่นอนว่ามักจะแพ้คดี และเข้าสู่การบังคับคดี ในที่สุด

กับดักที่ห้า เมื่อเข้าสู่ขั้นบังคับคดี และการขายทอดตลาด ตรงนี้ จะเกิดเหตุการณ์ขึ้น 3 แบบ คือ (ก) ที่ดินของพี่น้องได้รับการประเมินในราคาที่ดี และได้รับราคาประมูลที่ดีกว่าราคาตลาด และพี่น้องอาจไม่สามารถชำระหนี้ได้หมด (ข) เกษตรกรที่ยังต้องการรักษาที่ดินของตนเองและยังพอมีแรงสู้ต่อ ก็จะเข้าร่วมการประมูลขายทอดตลาดด้วย ซึ่งบางครั้งก็จะชนะการประมูลด้วย (ค) แต่ระยะหลังเจ้าหนี้จะรู้ทัน จึงเข้าร่วมประมูลด้วย และเสนอราคาที่สูง ซึ่งทำให้แม้พี่น้องที่เป็นเจ้าของที่ดินจะชนะการประมูล แต่ก็ไม่มีเงินจ่ายในที่สุด

จริงๆ แล้วในขั้นตอนนี้ พี่น้องยังหวังพึ่งกองทุนฟื้นฟูเกษตรกรเข้ามาช่วยซื้อหนี้ หรือซื้อทรัพย์สินในขั้นตอนการขายทอดตลาดเอาไว้ ซึ่งกองทุนฟื้นฟูฯ ก็จะนำเอาที่ดินนั้นมาให้เกษตรกรเช่าซื้อ โดยลดเงินต้นและดอกเบี้ยลง เพื่อเปิดโอกาสให้ที่ดินนั้นกลับเป็นของเกษตรกรอีกครั้งหนึ่ง

ทั้งนี้ขั้นตอนการซื้อหนี้ของกองทุนฟื้นฟูเกษตรกรฯ นี้ ก็ขึ้นอยู่กับความยินยอมของเจ้าหนี้ด้วย ซึ่งที่ผ่านมาต้องใช้ความพยายามและระยะเวลาในการเจรจาค่อนข้างนาน และขั้นตอนที่กองทุนฟื้นฟูฯ จะซื้อทรัพย์สินในการขายทอดตลาด เพื่อรักษาและให้พี่น้องเกษตรกรเช่าซื้อ เมื่อผ่อนชำระคือ ก็ถูกระงับไว้ในช่วงรัฐบาล คสช.

กับดักสุดท้าย ก็คือ พี่น้องหลายคน ยังไม่ทราบว่าชีวิตตนเองต่อไปจากนี้จะเป็นอย่างไร พี่น้องเกษตรกรจำนวนไม่น้อยกำลังอยู่ในระหว่างกระบวนการปรับตัว เพื่อที่จะหาทางเพิ่มรายได้ของตน แต่ก็ติดปัญหาทางการตลาดเช่น ทรายไคร้ยังไม่มีที่ขาย กล้วยมีราคาถูกจะแปรรู้อย่างไรดี ข้าวที่สีเองยังมีปลายข้าวมาก ราคาที่ต่ำ (8 บาท/กก.) จะทำอะไร รวมถึง ล่าสุด เพ็ลี่ยกระโดดสีน้ำตาลระบาดอีกครั้งจะรับมืออย่างไรดี เป็นต้น

ภาพรวมของกับดักหนี้สินในประเทศไทย

หากมองในภาพรวมของประเทศไทย เกษตรกรที่ขอขึ้นทะเบียนไว้ที่กองทุนฟื้นฟูเกษตรกรฯ เพื่อเข้าสู่กระบวนการจัดการหนี้สิน มีจำนวนประมาณ 515,000 ราย คิดเป็นยอดหนี้ประมาณ 86,230 ล้านบาท ในจำนวนนี้ ประมาณ 156,000 ราย (ประมาณ 30% ของเกษตรกรที่ขึ้นทะเบียน) เริ่มเป็นหนี้ที่ผิคนัดชำระ (กล่าวง่ายๆ คือ กำลังก้าวเข้าสู่กับดักที่ 2) และเริ่มถูกดำเนินคดีแล้ว (กับดักขั้นที่สาม) ประมาณ 13,000 ราย และไปสู่กระบวนการขายทอดตลาดที่ดิน (กับดักขั้นที่สี่) ประมาณ 7,000 ราย และถูกขายทอดตลาดไปแล้วประมาณ 2,400 ราย

ทั้งนี้ ตลอดระยะเวลา 12 ปีที่มีการจัดตั้งกองทุนฟื้นฟูเกษตรกรฯ มา กองทุนฟื้นฟูเกษตรกรฯ ช่วยซื้อหนี้และปรับโครงสร้างหนี้ให้เกษตรกรได้ประมาณ 30,000 ราย (ช่วยจากกับดักขั้นที่หนึ่งและสอง) และรักษาที่ดินให้เกษตรกรไว้ได้ประมาณ 21,000 แปลง คิดเป็นพื้นที่ประมาณ 153,000 ไร่ (จากกับดักขั้นที่สามและสี่) และในที่สุดเกษตรกรได้ซื้อผ่อนชำระและซื้อคืนที่ดิน (แบบเช่าซื้อ) ไปแล้ว 3,452 แปลง คิดเป็นพื้นที่ 27,343 ไร่

บทที่ 2

2. การปรับตัวสู่เกษตรอินทรีย์

หนทางหนึ่งที่พี่น้องเกษตรกรที่อยู่ในกับดักหนี้สินพยายามจะหาทางออกให้กับตนเอง นอกเหนือจากกระบวนการจัดการหนี้ที่ได้กล่าวมาแล้วคือ การปรับเปลี่ยนตนเองเข้าสู่วิถีการผลิตแบบเกษตรอินทรีย์ โดยพี่น้องเกษตรกรส่วนใหญ่ที่เข้าสู่วิถีการผลิตแบบเกษตรอินทรีย์มีความมุ่งหวังสำคัญ 3 ประการคือ (ก) ลดภาระในการลงทุนในวงจรการผลิตแบบเดิม (ซึ่งทำให้ตนเป็นหนี้) (ข) แสวงหาวิถีการผลิตแบบใหม่ที่จะทำให้ตนเองมีรายได้สุทธิเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม โดยเฉพาะในกรณี (ค) ตนเองมีข้อจำกัดเพิ่มขึ้น เช่น ชายที่ดินส่วนหนึ่งไปเพื่อชำระหนี้ หรือมีแรงงานในครัวเรือนลดลง หรือมีผลกระทบต่อสุขภาพจากการใช้สารเคมี

ดังนั้น เพื่อให้เห็นภาพของการปรับตัวของพี่น้องเกษตรกร ทั้งที่สำเร็จและยังไม่สำเร็จ จึงขอนำเสนอประสบการณ์การปรับตัวของเกษตรกรในจังหวัดปทุมธานีและชัยนาท ดังนี้

2.1 กรณีศึกษาที่ 1 การปรับตัวของสวนส้มอินทรีย์

คุณวรพจน์ สาสดี มีพื้นเพเป็นคนบางมด เริ่มทำสวนส้มที่ อ.รังสิต จ.ปทุมธานี เมื่อปี 2519 ร่วมกับคนในครอบครัว โดยเริ่มแรกคุณวรพจน์ใช้สารเคมี เพื่อเพิ่มผลผลิตและทำให้ผิวส้มสวย เนื่องจากการใช้สารเคมีทำให้สภาพดินเสียและทำให้เกิดโรครินนิ่ง ทำให้ต้องย้ายสวนส้มไปเรื่อยๆจากคลอง4 ถึงคลอง10 กระทั่งปี 2534-2535 เกิดโรครินนิ่ง ซึ่งเป็นโรคที่เชื้อราทำลายเซลล์ท่อลำเลียงของต้นส้ม

คุณวรพจน์ เปลี่ยนไปทำนาทุ่งกุลลาโดยจ้างส่งออกไปยังต่างประเทศ ในปี 2535 แต่หลังจากเหตุการณ์ตึกเวิร์ดเทรดถล่ม ในปี 2544 ทำให้ราคากุ้งตก คุณวรพจน์จึงย้ายไปทำไร่ส้มที่ อ.บึงสามัคคี จ.กำแพงเพชร ขณะที่เกษตรกรคนอื่นๆในรังสิตย้ายไปทำไร่ส้มที่ลพบุรี

การเริ่มต้นทำไร่ส้มที่กำแพงเพชรได้ผลผลิตมาก แต่การที่ชาวสวนส้มจำนวนมากย้ายหนีโรครินนิ่งขึ้นมาปลูกส้มที่กำแพงเพชร ราคาส้มจึงตก แต่ 4 ปีต่อมา การใช้สารเคมีเป็นเวลานาน ทำให้ดินเสื่อมโทรม บวกกับโรครินนิ่งที่แพร่ขยายมาถึงกำแพงเพชร ทำให้คุณวรพจน์ย้ายกลับมารังสิต ในปี 2548

คุณวรพจน์ กลับมาทำสวนมะนาวที่รังสิต แต่เนื่องจากในหน้ามะนาวผลผลิตมากจนราคาตก และในช่วงที่ผลผลิตน้อยก็ไม่มีจะขายแม้ราคาจะแพง ทำให้ปลูกไป 5 ปีแล้วต้องเลิกปลูก แล้วปลูกส้มเขียวหวาน พันธุ์เขียวดำเนินแทน เพราะเป็นช่วงที่ราคาดี แต่ในที่สุดราคาส้มพันธุ์เขียวดำเนินก็ตกลงอีก

คุณวรพจน์ เข้าสู่ช่วงชีวิตที่ยากลำบาก เนื่องจากเงินจ่ายหนี้ของธกส.ไม่พอ การทำเกษตรเคมีที่มีต้นทุนสูง ทั้งต้นทุนในการซื้อสารเคมี ซื้ออุปกรณ์ในการฉีดพ่น รวมไปถึงต้นทุนในการย้ายที่ปลูกและการเริ่มต้นปลูกพืชชนิดใหม่ ซึ่งสารเคมีก็เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรได้ผลผลิตและรายได้มาก อย่างไรก็ตามผลผลิตทางการเกษตรก็ออกมาแน่นอนและราคาก็ผันตามตลาด ซึ่งทำให้เป็นหนี้ถึงประมาณ 5 ล้านบาท

คุณวรพจน์ ต้องรวมกลุ่มกับเกษตรกรในพื้นที่ใกล้เคียงแล้วเข้าร่วมกับกองทุนฟื้นฟูเกษตรกร เพื่อขายหนี้จากธนาคารลดดอกเบี้ยเงินกู้ ร่วมกับการลดต้นทุนในการทำเกษตร

ในปี 2558 คุณวรพจน์ เปลี่ยนจากเกษตรกรเคมีเป็นเกษตรกรอินทรีย์ เนื่องจากต้องการลดต้นทุน และต้องการเปลี่ยนแปลงตนเอง โดยนำความรู้ที่ได้จากงานเกษตรแฟร์มาใช้ เกษตรอินทรีย์เป็นรูปแบบการเกษตรที่มาพร้อมหลักการเกษตรทฤษฎีใหม่ และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์ในการดำรงความหลากหลายทางชีวภาพ ไม่ทำลายสภาพแวดล้อม และคำนึงถึงสุขภาพเกษตรกรและผู้บริโภค นอกจากนี้ยังลดค่าใช้จ่ายสำหรับสารเคมีอีกด้วย แทนที่จะนึกถึงปริมาณของผลผลิต คุณวรพจน์เริ่มจากการปลูกผักสลัดอินทรีย์ก่อน จากนั้นจึงนำมาใช้กับสวนส้มเขียวดำเนินที่ใกล้ตาย โดยเลิกการใช้สารเคมีแบบหักดิบ หมายถึงเปลี่ยนเป็นการผลิตแบบเกษตรอินทรีย์ในทันที

ต่อมาเกษตรกรที่รวมตัวกันกับ คุณวรพจน์ จากการเข้าร่วมกองทุนฟื้นฟูเกษตรกร จึงร่วมกันทำกลุ่มเกษตรอินทรีย์ชื่อว่า “กลุ่มปิ่นโต” ที่ปลูกผักและผลไม้แตกต่างกันไป และมีเกษตรกรที่ร่วมปลูกส้มด้วยกันจำนวนทั้งหมด 8 ราย

ปีแรกของการทำสวนส้มอินทรีย์เป็นช่วงที่ต้นส้มกำลังปรับตัวกับการใช้ไม่ใช้สารเคมี ต้นส้มได้รับการฟื้นฟูทำให้สดชื่นและแข็งแรงมากขึ้น แม้ผลผลิตจะออกมาไม่มากก็ตาม ในปีที่สอง คุณวรพจน์มีผลผลิตจำนวนมาก แต่ก็เสียหายไปจำนวนหนึ่งเนื่องจากส้มที่ออกมาเปลือกบาง ทำให้เปลือกแตกง่าย เมื่อหาข้อมูลจึงพบว่าส้มในสวนเปลือกบางเพราะขาดแคลเซียม คุณวรพจน์จึงไปซื้อกระดูกสัตว์สับมาหมักเป็นปุ๋ยแล้วใส่ให้ต้นไม้ จากนั้นส้มของคุณวรพจน์จึงมีเปลือกที่หนาขึ้น

ในปีที่สาม คุณวรพจน์ ได้ผลผลิต 30 ตัน แต่ก็ยังมีปัญหาทางการตลาด ทั้งการรับรองมาตรฐานแปลงเกษตรอินทรีย์ และการเข้าถึงแหล่งรับซื้อโดยตรง แทนที่จะผ่านคนกลาง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแม้เกษตรอินทรีย์จะลดการผูกขาดการใช้สารเคมี แต่ตลาดของเกษตรอินทรีย์ก็ยังผูกขาดกับผู้รับรองมาตรฐานและพ่อค้าคนกลาง

ผู้บริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์เป็นตลาดที่คนซื้อยินดีจ่ายราคาสูงกว่าเพื่อหลีกเลี่ยงสารเคมี ปัจจุบันคุณวรพจน์ได้ทำสัญญาขายส้มให้กับโมเดิร์นเทรดแห่งหนึ่ง โดยแพคขายเป็นกิโลกรัม กิโลกรัมละ 90 บาท และขายให้กับห้างขายสินค้าอินทรีย์ กิโลกรัมละ 75 บาทโดยไม่ต้องแพค

ภาพที่ 1 คุณวรพจน์ สาสดี และภรรยากำลังบรรจุส้มอินทรีย์เพื่อส่งจำหน่ายที่โมเดิร์นเทรด

แม้ว่าการปลูกส้มอินทรีจะมีผลผลิตที่ต่ำกว่าส้มที่ปลูกแบบเคมีแบบครั้งต่อครั้ง แต่ก็มีค่าใช้จ่ายต่ำกว่า การปลูกส้มเคมี และได้ราคาที่สูงกว่าส้มเคมีด้วย ทำให้คุณวรพจน์สามารถมีผลตอบแทนสุทธิ และสามารถนำเงิน มาใช้หนี้ที่กู้มาจากญาติพี่น้องได้ส่วนหนึ่ง แต่ก็ยังเหลือหนี้อยู่อีกประมาณ 3-4 ล้านบาท

ในปีที่ 4 (ปีหน้า) คุณวรพจน์มีเป้าหมายที่จะสร้างโรงเรือนสำหรับบรรจุและแปรรูปส้ม (เช่น น้ำส้ม สำเร็จรูป) และจะขอมาตรฐาน GMP พร้อมทั้งวางแผนการตลาดในการขายส้มให้ดีกว่าเดิม

2.2 กรณีศึกษาที่ 2 การปรับตัวของเกษตรกรจังหวัดชัยนาท

คุณพยอม พลอิ่ง เกษตรกร อ.สรรคบุรี จ. ชัยนาท เกษตรกรผู้รับมรดกหนี้จากแม่ที่เสียชีวิตจำนวนสี่แสน บาท (เริ่มจากเงินต้นหนึ่งแสนบาท) เมื่อปี 2559

เมื่อรับภาระหนี้มาแล้ว คุณพยอม ก็ประเมินว่า หากทำนาต่อไป คงจะไม่สามารถชำระหนี้ก้อนนี้ได้แน่ เพราะที่ผ่านมาคือ รายได้จากการทำนาก็เป็นหมุนเวียนหนี้ไปมาในแต่ละรอบการผลิต มากกว่าจะทำให้หนี้หมดไป ต่อมาในต้นปี 2560 คุณพยอมเรียนรู้เรื่องเกษตรอินทรีย์ แล้วเลยตัดสินใจมาเลี้ยงแพะ และปลูกหม่อนเลี้ยงไหม โดยเป็นการปลูกแบบเกษตรอินทรีย์

คุณพยอม จึงขอรชดมทุนจากญาติพี่น้องได้ประมาณ 200,000 บาท แล้วมาเริ่มต้นเลี้ยงแพะ 17 ตัว จนตอนนี้ มีแพะประมาณ 30 ตัว และแพะรุ่นแรกพร้อมออกสู่ตลาดในเดือนกุมภาพันธ์ 2562 น่าจะได้เงินหลายหมื่น และจะขยับขึ้นเรื่อยๆ ตามจำนวนแพะ

ส่วนการปลูกหม่อน คุณพยอม ออกแบบทำแนวกันชน เพราะนารอบข้างยังใช้สารเคมีอยู่ (ถ้าสารเคมีปลิว มาถึงต้นหม่อน จะเป็นผลเสียต่อตัวไหม) โดยทำแนวกันชนด้วยหญ้าเนเปียร์ หญ้าหวานอิสราเอล เพื่อนำมาเลี้ยง แพะ และมีการขุดร่องน้ำไว้ด้วย ส่วนขี้แพะก็นำกลับมาใช้บำรุงต้นหม่อนได้ด้วย ต้นหม่อนเติบโตดี และคุณพยอมก็ได้เลี้ยงไหมไปแล้วหลายรอบ (รอบหนึ่งใช้เวลา 20 วัน) ได้ผลตอบแทนที่ดี ประมาณ 8,000-9,000 บาท รายได้ที่ เพิ่มขึ้นจากทั้งแพะและไหม ทำให้คุณพยอมคาดการณ์ว่า ถ้าไม่เจอโชคร้าย หนี้ขอแม่น่าจะชำระหนี้ได้หมดภายใน 5 ปี

ภาพที่ 2 แปลงหม่อนอินทรีของคุณพยอม พลอิ่ง ที่มีแนวคูน้ำและหญ้าเนเปียร์กันสารเคมีรอบด้าน

คุณพยอม สรุพบว่า การพักชำระหนี้ไม่เพียงพอที่จะช่วยให้ชาวนาปลดหนี้ (แต่ช่วยให้ภาระหนี้้น้อยลง) การจะปลดหนี้ได้ ต้อง (ก) ลงทุนในกิจการที่มีรายได้เพิ่มกว่าปกติ (ข) การลงทุนนั้นควรเป็นการลงทุนเพียงครั้งเดียวแล้วทยอยได้ผลตอบแทน (ค) ให้ผลตอบแทนที่รวดเร็ว (ง) และผลตอบแทนต้องสม่ำเสมอ เช่น ไหมให้ผลตอบแทนเป็นรายเดือน แพะให้ผลตอบแทนเป็นรายปี (จ) โดยต้องวางแผนการตลาดไว้ล่วงหน้า และ (ง) ต้องเตรียมวิธีรับมือกับความเสียหายไว้ด้วย

ในปีที่ 2 (หรือ ปี 2562) คุณพยอมกำลังคิดเรื่อง การทำปุ๋ยจากมูลไหม และการทำอาหารสัตว์สำเร็จรูปจากใบหม่อนและหญ้าหวานและหญ้าเนเปียร์ต่อไป ถัดมาในช่วงบ่าย เราได้พบกับคุณอ้อม เกษตรกรรุ่นใหม่ ซึ่งรับมรดกหนี้มามากมาย และร่วมเรียนรู้เกษตรอินทรีย์มากับคุณพยอม รวมถึงเตรียมการที่จะเลี้ยงแพะ และเลี้ยงไหม เช่นเดียวกับคุณพยอม แต่ยังไม่สามารถระดมทุนได้ คุณอ้อมพยายามขอกู้เงินจากกองทุนฟื้นฟูเกษตรกรแต่ก็ยังไม่ได้รับการอนุมัติ ส่วนการขอกู้เงินจาก ธกส. ก็ติดขัดว่า คุณอ้อมกำลังอยู่ในระหว่างการปรับโครงสร้างหนี้อยู่ จึงขอสินเชื่อใหม่ไม่ได้ คุณอ้อมและเพื่อนๆ อีก 6 คน ที่ยังไม่สามารถระดมทุนได้ จึงยังต้องรอต่อไป และรอนานไม่ได้ เพราะมีฉะนั้น วงจรของดอกเบี้ย (เดิม) จะมาค้ำคอ และอาจต้องเข้าสู่วงจรของหนี้ก้อนใหม่

เมื่อได้ลองสอบถามถึงรูปแบบการระดมทุนแบบใหม่ๆ เช่น การระดมทุนมวลชน (หรือcrowd funding) เพื่อให้สามารถระดมทุนได้ประมาณ 200,000 บาท แล้วคุณอ้อมจะทยอยคืนในปีที่ 2-7 ปีละประมาณ 20,000-50,000 บาท (ค่อยๆ เพิ่มขึ้น) คุณอ้อมก็ให้ความสนใจเป็นอย่างยิ่ง นอกจากแพะ และไหม แล้ว พี่น้องในกลุ่มนี้ ยังปลูกข้าวแบบไม่ใช้สารเคมี ปลูกตะไคร้ ปลูกกล้วย แล้วนำมาแปรรูป โดยมุ่งหวังจะให้ตนปลดหนี้ได้โดยเร็ววัน

2.3 กรณีศึกษาที่ 3 กลุ่มผักอินทรีย์แก้วกล้า จ. เพชรบุรี

คุณวิมล พี่ทะเล กลุ่มวิสาหกิจชุมชนแก้วกล้า และเพื่อนๆ อีกประมาณ 15 คน เดิมทำนาแบบเกษตรเคมีอยู่ที่บ้านลำตาเสา อ. วังน้อย จ. พระนครศรีอยุธยา และมีหนี้สินประมาณ 100,000 บาท ที่กู้จากร้านขายสารเคมี การเกษตร ต่อมา ประมาณ 3 ปีก่อน บ้านและที่นาที่เช่าทำกินอยู่ก็ถูกเวนคืนสร้างถนนมอเตอร์เวย์ บางปะอินขโคราช คุณวิมลและเพื่อนๆ ประมาณ 15 คน จึงได้รับการชักชวนให้ย้ายมาอยู่ที่เพชรบุรี แต่กลายเป็นการถูกหลอกให้เป็นแรงงานรับจ้างโดยไม่ได้ค่าแรง คุณวิมลและเพื่อนๆ จึงแยกออกมาเช่าที่ดินอยู่ที่ ต.กัลดีหลวง อ.ท่ายาง จ. เพชรบุรี

คุณวิมลและเพื่อนเช่าที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์จากเอกชน จำนวน 5 ไร่ โดยเสียค่าเช่าในอัตราไร่ละ 1,000 บาท/ปี เพื่อร่วมกันปลูกผักอินทรีย์ เพราะประเมินแล้วว่าการปลูกข้าวแบบเดิมไม่น่าจะมีรายได้เพียงพอกับที่ดินที่มีอยู่ และเริ่มการเรียนรู้การปลูกผักอินทรีย์ร่วมกัน

เมื่อเริ่มลงทุนปลูกผักอินทรีย์มาได้ระยะหนึ่ง คุณวิมลจำเป็นต้องมีการลงทุนเพิ่มเติมขึ้น จึงได้รับคำแนะนำจากกลุ่มกิจการเพื่อสังคม The Basket ให้ทำการระดมทุนมวลชน (crowd funding) โดยโครงการแรกเป็นโครงการ “แพะรับบุญ” เพื่อระดมทุนซื้อแพะประมาณ 3,000 บาท/ตัว มาเลี้ยงเพื่อทำปุ๋ยคอก โดยกลุ่มวิสาหกิจชุมชนจะคืนผลตอบแทนให้กับผู้ลงทุนเป็นผักที่เกษตรกรปลูก

หลังจากนั้น คุณวิมล และวิสาหกิจชุมชนแก้วกล้า ยังมีการระดมทุนมวลชนในโครงการไก่อารมณ์ดี ลงทุนในไก่ตัวละ 200 บาท และผู้ลงทุนได้รับผลตอบแทนเป็นไข่ไก่ที่เลี้ยง รวมถึงระดมทุนมวลชนเพื่อซื้อเครื่องมือการเกษตร (ตอบแทนเป็นผัก)

ในปีที่ผ่านมา คุณวิมลและเพื่อนๆ ตัดสินใจจะซื้อที่ดินที่เช่าอยู่ที่ อ.ท่ายาง จ. เพชรบุรี จากเจ้าของที่ดิน โดยตกลงราคาซื้อที่ดินไร่ละ 120,000 บาท รวม 5 ไร่ 600,000 บาท คุณวิมลและวิสาหกิจชุมชนก็ได้จัดระดมทุนมวลชนอีกครั้ง เพื่อวางมัดจำ 100,000 บาท จนสำเร็จ และส่วนที่เหลือกำลังอยู่ระหว่างการขอสินเชื่อ และการออมทรัพย์ เพื่อไปซื้อที่ดินให้ได้ในส่วนของกรปลูกผัก คุณวิมลร่วมกับ The Basket ทำการตลาดในระบบบอกรับสมาชิก (Consumer-supported Agriculture) โดยจะส่งผักเป็นชุด (หรือตะกร้าผัก) สัปดาห์ละหนึ่งครั้ง แบ่งเป็นผักชุดเล็ก ที่มีผัก 8 ชนิด (ราคา 340 บาท/สัปดาห์) และผักชุดใหญ่ มีผัก 12 ชนิด (480 บาท/สัปดาห์) โดยแต่ละสัปดาห์จะมีรายการผักตามทีในแต่ละฤดูกาลให้สมาชิกเลือกได้ตามที่ต้องการ ทั้งนี้ มีค่าขนส่งในกรุงเทพมหานครตามระยะทางประมาณ (30-90 บาท/รอบ) และหากสัปดาห์ใดที่สมาชิกไม่ประสงค์จะรับผัก (เช่นเดินทางไปต่างประเทศ) ก็สามารถเลื่อนไปรับผักในสัปดาห์ต่อไปได้

ปัจจุบัน The Basket มีสมาชิกทั้งหมดประมาณ 150 ราย แต่ว่าแต่ละสัปดาห์จะมีการรับผักไม่พร้อมกัน เพราะฉะนั้นในภาพรวมแล้ว แต่ละสัปดาห์ The Basket จะส่งผักอยู่ประมาณ 60 ราย เพื่อกระตุ้นให้ผู้บริโภคสนับสนุนเกษตรกรผู้ปลูกผักอินทรีย์ในระยะยาว The Basket ก็จัดโปรโมชั่นพิเศษสำหรับผู้บริโภคที่บอกรับสมาชิกเป็นรายปีด้วย นอกจากนี้ The Basket ยังนำผู้บริโภคที่เป็นสมาชิกไปแปลงผักอินทรีย์ที่เพชรบุรีปีละ 2-3 ครั้งด้วย

ภาพที่ 3 คุณวิมล ผึ้งทะเล (คนที่ 1 จากขวา) และสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแก้วกล้า พร้อมทั้งตะกร้าผักที่ส่งมอบยังผู้บริโภค

หลังจากการปลูกผักอินทรีย์มา 3 ปีกว่า คุณวิมลได้ทยอยผ่อนชำระหนี้เดิม (ประมาณ 100,000 บาท) ที่เคยมีเมื่อครั้งทำนาหมดเรียบร้อยแล้ว โดยมีการต่อรองกับเจ้าหนี้ขอให้หยุดคิดดอกเบี้ย และทยอยส่งคืนเดือนละ 3,000-4,000 บาท เป็นเวลาประมาณ 3 ปี จนหมดหนี้ในที่สุด ส่วนสมาชิกก็มีหนี้ลดลงมาก และจะทยอยชำระหนี้ให้หมดในอนาคตอันใกล้ และนับจากนี้ คุณวิมลและสมาชิกก็เตรียมการออมเพื่อซื้อที่ดินให้เป็นของตนเองให้ต่อไป

บทที่ 3

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

3.1 บทสรุป

3.1.1 กำแพงหนี้สำหรับเกษตรกรอินทรีย์

จากที่กล่าวมาทั้งสองกรณี จะเห็นได้ว่า “หนี้” ทำหน้าที่เสมือนเป็นกำแพงหรืออุปสรรคสำคัญสำหรับเกษตรกรในการปรับเปลี่ยนสู่เกษตรอินทรีย์ใน 4 ลักษณะด้วยกันคือ

หนึ่ง เกษตรกรที่เป็นหนี้มีความจำเป็นที่จะต้อง “กลัวความเสี่ยง” (Risk Averse) เพิ่มขึ้น เพราะวงจรถิ่นมีกลไกการลงโทษ (หรือการเพิ่มขึ้นของต้นทุนในการเป็นหนี้) ในตัวของมันเอง ตั้งแต่ (ก) ดอกเบี้ยที่ทบต้นเพิ่มขึ้นตามปกติ (ข) ดอกเบี้ยผิดนัดชำระหนี้ หากเกษตรกรไม่สามารถจ่ายหนี้คืนได้ (ส่วนใหญ่ที่พบประมาณร้อยละ 15-28 ต่อปี) (ค) การเข้าสู่กระบวนการดำเนินคดีตามกฎหมาย และ (ง) การสูญเสียที่ดินหรือหลักทรัพย์ค้ำประกันอื่นๆ

เพราะฉะนั้น เกษตรกรที่เป็นหนี้จึงมักให้ความสำคัญกับความมั่นใจในการชำระหนี้คืนในแต่ละปี (หรือแต่ละช่วงเวลา) ก่อนเป็นลำดับแรก ซึ่งนั่นหมายความว่า เกษตรกรจะไม่ค่อยมั่นใจในการลงทุนในทางเลือกใหม่ๆ หรือกิจกรรมใหม่ๆ เพราะกิจกรรมเหล่านั้นอาจมีความเสี่ยงที่เพิ่มขึ้นโดยเฉพาะในช่วงปีแรกๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ เกษตรกรที่เป็นหนี้จึงมักจะดำเนินตามแนวทางหรือกิจกรรมเดิมๆ แม้ว่ากิจกรรมเหล่านั้นอาจให้ผลตอบแทนน้อยมาก (หรือแม้กระทั่งผลตอบแทนติดลบ) トラบเท่าที่จะยังมีเงินก้อนมาชำระหนี้ตามเวลาที่กำหนด

สอง สืบเนื่องจากกำแพงประการแรก เกษตรกรที่เป็นหนี้มักมีแนวโน้มที่จะให้ความสำคัญกับ “รายรับก้อนใหญ่” ในคราวเดียว มากกว่าการพิจารณาถึง “ผลตอบแทนสุทธิ” หรือ “รายได้สุทธิที่เหลือจากต้นทุนค่าใช้จ่ายในดำเนินการ” เพราะในหลายกรณี นายทุนหรือผู้ให้กู้มักจะออกแบบการจ่ายเงินให้สอดคล้องกับการชำระหนี้ รวมถึงสอดคล้องการก่อหนี้สำหรับการผลิตรอบใหม่แบบต่อเนื่อง จนกลายเป็นวงจรถิ่นแบบไร้รอยต่อ แต่สิ่งที่พี่น้องเกษตรกรมักจะไม่ค่อยได้คิด (หรือคิดแต่มีความสำคัญลำดับน้อยกว่า) คือ ผลตอบแทนสุทธิที่ได้จากการผลิตแบบเดิมๆ มักจะต่ำมากหรือติดลบเลยทีเดียว

ในทางตรงกันข้าม การเกษตรแบบอินทรีย์หรือการเกษตรผสมผสานมักจะทำให้ผลตอบแทนสุทธิที่สูงกว่า แต่รายได้หรือผลตอบแทนดังกล่าวมักเกิดขึ้นอย่างกระจายตัวตามช่วงเวลาต่างๆ ซึ่งสำหรับเกษตรกรที่ไม่มีหนี้สินอาจถือเป็นเรื่องดีที่มีรายได้เงินสดกระจายตัวกันตามช่วงเวลา ทำให้สภาพคล่องภายในครัวเรือนมีความสะดวกและมั่นคงยิ่งขึ้น แต่สำหรับเกษตรกรที่เป็นหนี้ (โดยเฉพาะหนี้ก้อนใหญ่) ก็หมายถึงความจำเป็นที่จะต้องจัดการเงินรายได้สุทธิที่ได้รับเหล่านั้น ให้เป็นเงินก้อนเพื่อชำระหนี้ในช่วงเวลาที่กำหนด การจัดการเงินรายได้สุทธินั้น แม้ไม่ใช่เรื่องยากเกินไป แต่เกษตรกรก็จำเป็นต้องมีวินัย มีทักษะพื้นฐาน และมีความปลอดภัยในการเก็บรักษาเงิน (อย่างน้อยในช่วงเวลาหนึ่ง) รวมถึงมีความสะดวกในการฝาก/จัดการเงินผ่านสถาบันการเงินด้วย

นอกจากนี้ การที่เกษตรกรที่เป็นหนี้มักคำนึงถึง “รายรับ” มากกว่า “ผลตอบแทนสุทธิ” ยังมีผลให้ผลประโยชน์ของการทำเกษตรอินทรีย์ที่มีในลักษณะ (ก) ลดต้นทุนค่าใช้จ่ายลง แต่ไม่ได้เพิ่มรายได้ในรอบการผลิตนั้น (เช่น การใช้สารอินทรีย์ทดแทน) (ข) ให้ผลตอบแทนเพิ่มขึ้นในระยะยาว ไม่ใช่ในระยะสั้น (เช่น การปรับปรุงบำรุงดิน) จะมีความสำคัญน้อยกว่าที่ควรจะเป็นในมุมมองของเกษตรกรที่เป็นหนี้

สาม การเป็นหนี้มักจะมีลักษณะของ “การเพิ่มต้นทุนโดยทางอ้อม” สำหรับการทำเกษตรอินทรีย์สืบเนื่องจากข้อ 1 และข้อ 2 การที่เกษตรกรจะปรับเปลี่ยนการผลิตของตนจากการผลิตแบบเดิมๆที่ทำให้ตนเป็นหนี้ มาเป็นการเกษตรอินทรีย์ก็ต่อเมื่อ เกษตรกรอินทรีย์สามารถให้ผลตอบแทนมากกว่า “ผลตอบแทนจากการเกษตรแบบเดิมบวกด้วยดอกเบี้ยจากหนี้เดิม” ได้ตั้งแต่ปีแรกๆ เพราะเป็นหนทางเดียวที่เกษตรกรจะสามารถตัดลดหนี้เดิม (และลดต้นทุนของการเป็นหนี้เดิม) ลงมาได้เท่านั้น

นั่นหมายความว่า เกษตรกรอินทรีย์จะต้องแข่งขันกับการเกษตรแบบเดิมแบบที่ต้องแบกภาระของหนี้จากการเกษตรแบบเดิมมาด้วย แถมด้วยความมั่นใจในการชำระหนี้ (ตามข้อ 2) จึงจะชนะใจหรือดึงดูดใจให้เกษตรกรหันมาปรับเปลี่ยนเป็นเกษตรอินทรีย์ได้

เมื่อเป็นเช่นนี้ การทำเกษตรอินทรีย์จึงเสมือนมีหนี้เดิมเป็นต้นทุนทางอ้อมที่ต้องช่วยให้พี่น้องเกษตรกรฝ่าข้ามไปได้ ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีของเกษตรกรชาวสวนส้มที่เป็นหนี้จากการทำสวนส้มเคมี 1 ไร่ 1 งาน จะมีต้นทุนดอกเบี้ยเงินกู้เดิม (คิดที่ร้อยละ 7 ต่อปี) เท่ากับ 70,000 บาท/ปี และเมื่อเกษตรกรหันมาปลูกส้มอินทรีย์ ผลผลิตจะลดลงเหลือประมาณ 30 ตัน เพราะฉะนั้น เกษตรกรก็ต้องแบกภาระหนี้สินเดิมประมาณเท่ากับ 2.33 บาท/กก. ของส้มอินทรีย์ แต่เกษตรกรในกรณีศึกษามีหนี้สินเดิมทั้งหมดประมาณ 4 ไร่ 1 งาน เพราะฉะนั้นจะต้องแบกภาระหนี้เดิมเท่ากับ 9.32 บาท/กก. ของส้มอินทรีย์เลยทีเดียว และยิ่งหากเป็นดอกเบี้ยผิดนัดชำระหนี้ ด้วยแล้ว ภาระการชำระหนี้เดิมของเกษตรกรอินทรีย์ยิ่งสูงขึ้นเป็นเท่าตัว

ดังนั้น ต้นทุนทางอ้อมและราคาของเกษตรอินทรีย์จึงจำเป็นต้องเพิ่มขึ้นตามไปด้วย มิฉะนั้น จะไม่ดึงดูดใจให้เกษตรกรหันมาทำเกษตรอินทรีย์ แต่นั่นก็ทำให้โอกาสในการตอบรับของผู้บริโภคในวงกว้างยากขึ้นตามไปด้วย

สี่ การเป็นหนี้ เป็น “การจำกัดโอกาสในการลงทุนใหม่” ของเกษตรกร เพราะการปรับเปลี่ยนเป็นเกษตรอินทรีย์ในหลายกรณีจำเป็นต้องมีการลงทุนใหม่ เช่น ในการปรับปรุงพื้นที่ดิน (เช่นการทำบ่อพักน้ำ การยกทรงและแนวคันดิน) การซื้อพันธุ์ไม้ใหม่ๆ รวมถึงการทำโรงเรือน แต่การเป็นหนี้อยู่เดิมจะเป็นตัวจำกัดโอกาสในการเข้าถึงเงินทุนใหม่ๆ เพราะแหล่งเงินทุน ทั้งเดิมและใหม่ ก็อาจจะลังเลในการให้กู้ยืมเพิ่ม รวมถึงหลักประกันที่มีก็อาจติดอยู่กับการกู้ยืมในหนี้ก้อนเดิม หรือแม้กระทั่ง การเข้าร่วมโครงการพักชำระหนี้ที่รัฐบาลออกมาใหม่ ก็มีข้อกำหนดในการไม่ให้กู้ยืมเงินก้อนใหม่ ทำให้โอกาสในการลงทุนเพื่อปรับเปลี่ยนฟาร์มเป็นเกษตรอินทรีย์จึงจำกัดลงไปด้วย เช่น ในกรณีของคุณอ้อม ที่อำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท เป็นต้น

ดังนั้น การแก้ไขปัญหาประการสุดท้ายนี้ จึงจำเป็นต้องมีการลงทุนรูปแบบใหม่ๆ ไม่ว่าจะเป็นการให้กู้ยืม (ในกรณีของกองทุนฟื้นฟูเกษตรกรฯ) หรือการเชิญชวนระดมทุนในกรณีของฟาร์มแพะและฟาร์มหมอนไ้มของคุณตัน ที่อำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท เกษตรกรจึงจะสามารถลงทุนในเกษตรอินทรีย์ได้ตามแผนที่วางไว้

เพราะฉะนั้น หากเปรียบเทียบกับเกษตรกรที่ไม่เป็นหนี้ เกษตรกรที่เป็นหนี้จะมีความยากลำบากในการปรับตัวว่ากันมาก เพราะจะถูกบีบคั้นให้ต้องกลัวความเสี่ยงในการลงทุนทำเกษตรอินทรีย์ และมุ่งที่จะได้รายรับที่

เป็นเงินก้อนมากกว่าจะคำนึงถึงผลตอบแทนสุทธิจากการทำการเกษตร รวมถึงการมีต้นทุนดอกเบี้ยเงินกู้เดิมเป็นต้นทุนแฝงในการทำเกษตรอินทรีย์ และโอกาสที่จำกัดกว่าในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนเพื่อการลงทุนทำเกษตรอินทรีย์ รวมถึงดังที่สรุปไว้ในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ความแตกต่างในการปรับตัวในการทำเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกรที่ไม่เป็นหนี้และเกษตรกรที่เป็นหนี้

ประเด็น	เกษตรกรที่ไม่เป็นหนี้	เกษตรกรที่เป็นหนี้
ทัศนคติต่อความเสี่ยงในการทำเกษตรอินทรีย์	มีแนวโน้มที่จะมีความเป็นกลางต่อความเสี่ยง (risk-neutral)	ถูกบีบคั้นให้มีแนวโน้มที่จะกลัวความเสี่ยง (risk averse)
จุดเน้นในการทำการเกษตร	ผลตอบแทนสุทธิที่มากกว่า	รายรับรวมที่เป็นเงินก้อนเพื่อความสะดวกในการชำระหนี้
ต้นทุนแฝงจากดอกเบี้ยเงินกู้เดิม	ไม่มี	มีต้นทุนแฝงจากดอกเบี้ยเงินกู้เดิม ทำให้ต้นทุน (ทางอ้อม) ในการทำการเกษตรอินทรีย์เพิ่มขึ้น
โอกาสในการเข้าถึงแหล่งทุนในการทำเกษตรอินทรีย์	มีโอกาสมากกว่าในการเข้าถึงแหล่งทุนมากกว่า	มีความจำกัดในการเข้าถึงแหล่งทุน เพราะขาดหลักประกัน และติดเงื่อนไขของสถาบันการเงิน

3.1.2 การประเมินผลทางการเงิน

การประเมินผลทางการเงินของกรณีศึกษาที่ปรับเปลี่ยนมาทำเกษตรอินทรีย์ทั้ง 3 กรณีพบว่า การทำการเกษตรเคมีแบบเดิม ไม่สามารถตอบโจทย์เรื่องการชำระหนี้สินเดิมได้เลย เพราะภาระดอกเบี้ยในแต่ละปีมีมากกว่ารายได้สุทธิทางการเกษตรในแต่ละปีอยู่แล้ว ยกเว้นในกรณีที่ 3 (คุณวิมล ผึ้งทะเล) ที่มีการเจรจากับเจ้าหนี้จนสามารถลดอัตราดอกเบี้ยเดิมจนเหลือ 0% และสามารถชำระหนี้ได้หมดภายใน 10 ปี (หากยังคงทำการเกษตรเชิงพาณิชย์)

แต่เมื่อมีการปรับเปลี่ยนมาทำการเกษตรอินทรีย์ จุดสำคัญก็คือ การลงทุนเริ่มต้นสำหรับการทำการเกษตรอินทรีย์ ซึ่งในกรณีที่ 2 และที่ 3 สามารถหาเงินลงทุน 200,000 บาท ได้จากช่องทางอื่นๆ เช่น ญาติหรือ crowd funding ทำให้ต้นทุนส่วนเพิ่มนั้นไม่มีภาระดอกเบี้ยเพิ่มเติมขึ้น แต่ในกรณีเพื่อนบ้านของคุณพะยอม พลอิ่ง ซึ่งไม่สามารถหาเงินลงทุนเพิ่มเติมก็ได้ การลงทุนเพื่อเริ่มต้นทำการเกษตรอินทรีย์ก็ต้องล่าช้าไปจากเดิมเช่นกัน

เมื่อทั้งสามกรณีทำการเกษตรอินทรีย์แล้ว จะพบว่า รายได้สุทธิทางการเกษตรเพิ่มขึ้นจากเดิมเป็นอย่างมาก ทำให้คาดว่าจะสามารถชำระหนี้เดิมทั้งหมด ภายใน 4.09, 4.11, และ 2.63 ปีตามลำดับ อย่างไรก็ตาม หนี้เงินกู้สำคัญในการทำการเกษตรอินทรีย์สำหรับกรณีที่ 1 และ กรณีที่ 2 คือต้องมีรายได้ตามที่วางแผนไว้ต่อเนื่องอย่างน้อย 4-5 ปี โดยกรณีที่ 1 คุณวรรณธ์ สาสดี จะต้องทำการตลาดส้มอินทรีย์ปีละ 30 ตัน ในราคาไม่ต่ำกว่า 75

บาท/กก. และในกรณีที่ 2 คุณพะยอม พลิ่ง การตลาดไหมอินทรีย์อย่างต่อเนื่อง 10 รอบ/ปีและแพะอินทรีย์ 60,000 บาท/ปี ส่วนกรณีที่ 3 คุณวิมล ฝั่งทะเล ชำระหนี้หมดแล้ว ตามระยะเวลา 2.63 ปี ข้างต้น

ทั้งนี้ อัตราดอกเบี้ยของเงินกู้เดิมมีผลอย่างมากต่อระยะเวลาในการชำระหนี้เดิมจนหมด ดังจะเห็นได้จาก ตารางที่ 3 ซึ่งแสดงให้เห็นชัดเจนว่า หากเกษตรกรทั้ง 3 ราย ต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราดอกเบี้ยผิดนัดชำระหนี้ 18% ระยะเวลาในการชำระหนี้หมดจะเพิ่มขึ้นเป็น 6.00, 7.20, และ 4.75 ปีตามลำดับ

ในทางตรงกันข้าม หากเราสามารถลดภาระดอกเบี้ยจากหนี้เดิม เหลืออัตราดอกเบี้ยร้อยละ 2 จะพบว่าระยะเวลา ในการชำระหนี้เดิมหมด ของเกษตรกรทั้ง 3 รายจะลดลงเหลือเพียง 3.6, 4.02 และ 2.72 ปี ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาผลการประเมินทางการเงินทั้งหมดแล้วสามารถสรุปได้ว่า

- ปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการลดภาระหนี้สินคือ การสร้างรายได้สุทธิทางการเกษตรที่เพิ่มขึ้นจากการเกษตรแบบอินทรีย์ โดยจะต้องเป็นการเพิ่มรายได้สุทธิที่เกิดขึ้นโดยรวดเร็วด้วย
- หากต้องการชำระหนี้เดิมให้หมดภายใน 5 ปี รายได้สุทธิจากการเกษตรอินทรีย์ควรมีสัดส่วนคิดเป็นร้อยละ 25 ของยอดหนี้เดิม (คำนวณที่อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 7 ต่อปี) และหากต้องการชำระหนี้เดิมให้หมดภายในเวลา 3 ปี รายได้สุทธิจากการเกษตรอินทรีย์ในแต่ละปี ควรมีสัดส่วนคิดเป็นร้อยละ 40 ของยอดหนี้เดิม

ตารางที่ 2 การเปรียบเทียบระยะเวลาในการชำระหนี้หมด ระหว่างเกษตรแบบเคมีที่ทำอยู่เดิม กับการเกษตรแบบอินทรีย์

รายการ	กรณีที่ 1 วรพณ์ สาสดี ส้มอินทรีย์	กรณีที่ 2 พะยอม พลอิ่ง ไหมและแพะอินทรีย์	กรณีที่ 3 วิมล ฝั่งทะเล ผักอินทรีย์
เงินกู้เดิม	5,000,000	400,000	100,000
อัตราดอกเบี้ยของเงินกู้เดิม	7%	7%	0% (เจรจาลดหนี้กับเจ้าหนี้)
ภาระดอกเบี้ย ปีปัจจุบัน (บาท)	350,000	28,000	-
รายได้สุทธิการเกษตรเดิม (บาท/ปี)	200,000	20,000	10,000
ระยะเวลาการชำระหนี้หมด (ปี)	เป็นไปได้	เป็นไปได้	10.00
เมื่อปรับเปลี่ยนมาเป็นเกษตรอินทรีย์			
เงินลงทุนเริ่มต้น (บาท)	-	200,000	200,000
อัตราดอกเบี้ยสำหรับเงินลงทุนเริ่มต้นใหม่	-	0% (จากญาติ)	0% (Crowd funding)
รายได้สุทธิการเกษตร	1,450,000	100,000	48,000
ระยะเวลาในการชำระหนี้หมด (ปี)	4.09	4.11	2.63
เงื่อนไขสำคัญในการดำเนินการ	การตลาดส้มอินทรีย์ปีละ 30 ตัน ในราคาไม่ต่ำกว่า 75 บาท/กก.	การตลาดไหมอินทรีย์อย่างต่อเนื่อง 10 รอบ/ปี และแพะอินทรีย์ 60,000 บาท/ปี	ชำระหนี้หมดแล้ว

- แต่การจะเพิ่มรายได้สุทธิทางการเกษตรนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการลงทุนในส่วนของการเกษตรแบบอินทรีย์เพิ่มเติมขึ้น โดยควรเป็นแหล่งเงินทุนที่มีอัตราดอกเบี้ยเงินลงทุนต่ำมาก (เช่น ต่ำกว่า 2% ปี)
- การจัดการความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากการลงทุนในเกษตรอินทรีย์ก็เป็นเรื่องที่มีความสำคัญมากเช่นกัน เพราะการชำระหนี้เดิมให้หมดจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการดูแลรายได้ให้เป็นไปตามแผนที่วางไว้
- การลดภาระหนี้เดิม โดยการลดอัตราดอกเบี้ยของหนี้เดิม มีความสำคัญในการลดระยะเวลาในการชำระหนี้เดิมได้หมดลงได้มาก โดยอัตราดอกเบี้ยที่เหมาะสมสำหรับเกษตรกรที่ต้องปรับโครงสร้างหนี้ ควรอยู่ในระยะเวลา 2 ปี

ดังนั้น นโยบายการปรับโครงสร้างหนี้ที่จะดำเนินการจะต้องให้ความสำคัญกับ (ก) การเพิ่มรายได้ (ข) การสร้างความมั่นคงในรายได้ (ค) การเข้าถึงแหล่งเงินทุนใหม่ และ (ง) การลดภาระหนี้เดิม

ตารางที่ 3 ระยะเวลาการชำระหนี้หมดที่เปลี่ยนแปลงตามไปอัตราดอกเบี้ยของหนี้เดิม

รายการ	กรณีที่ 1 วรรณธ์ สาสดี สัมพันธ์	กรณีที่ 2 พะยอม พลอิ่ง ใหม่และแพะอินทรีย์	กรณีที่ 3 วิมล ผึ้งทะเล ผักอินทรีย์
	อัตราดอกเบี้ยของหนี้เดิม 7%		
ภาระดอกเบี้ยในปีแรก (บาท)	350,000	28,000	7,000
ระยะเวลาการชำระหนี้หมด (ปี)	4.09	4.11	4.01
	อัตราดอกเบี้ยของหนี้เดิม 18%		
ภาระดอกเบี้ยในปีแรก (บาท)	900,000	72,000	18,000
ระยะเวลาการชำระหนี้หมด (ปี)	6.00	7.20	4.75
	อัตราดอกเบี้ยของหนี้เดิม 2%		
ภาระดอกเบี้ยในปีแรก (บาท)	100,000	8,000	2,000
ระยะเวลาการชำระหนี้หมด (ปี)	3.60	4.02	2.72

3.2 ข้อเสนอแนะ

3.2.1 ทางออกสำหรับเกษตรกรที่เป็นหนี้

เมื่อการเป็นหนี้กลายเป็นอุปสรรคสำคัญในการออกจากความสัมพันธ์เดิม (หรือการทำการเกษตรเชิงเดี่ยวหรือการเกษตรเคมี) การสนับสนุน/ช่วยเหลือให้เกษตรกรที่เป็นหนี้สามารถหันมาทำการเกษตรอินทรีย์ได้จึงจำเป็นต้องมีการปรับตัว ทั้งในส่วนของทำการเกษตรอินทรีย์และการตลาดเกษตรอินทรีย์ การแก้ไขปัญหาหนี้เดิม และการลงทุนใหม่สำหรับการทำการเกษตรอินทรีย์ ซึ่งสามารถสรุปเป็น 2 กลยุทธ์ที่สำคัญคือ

กลยุทธ์ดึง (Pull Strategy) หมายถึง กลยุทธ์ที่จะทำให้การทำการเกษตรอินทรีย์เป็นทางเลือกที่มีความมั่นใจและดึงดูดใจมากขึ้นสำหรับเกษตรกรที่เป็นหนี้ ซึ่งหัวใจที่สำคัญสำหรับกลยุทธ์ดึงคือ

- **การสร้างความมั่นใจในการผลิตและการตลาด** เพราะความมั่นใจเป็นปรากฏการณ์แรกในการตัดสินใจสำหรับเกษตรกรที่เป็นหนี้ แต่การสร้างความมั่นใจอาจเป็นเรื่องยากสำหรับการดำเนินธุรกิจจริง เพราะฉะนั้น สิ่งที่ต้องดำเนินการได้คือ (ก) การเลือกขนาดการลงทุนที่เหมาะสม ไม่ใหญ่เกินไปจนเกิดความเสี่ยงในการจัดการ และไม่เล็กเกินไปจนไม่สามารถลดปัญหาหนี้สินให้เกษตรกรได้ (ข) มีการลดความเสี่ยงด้วยการทำสัญญาสั่งซื้อ/ประกันราคาล่วงหน้าสำหรับเกษตรกร และ (ค) การประกันภัยพืชผล เพื่อป้องกันความเสี่ยงที่ควบคุมได้ยาก
- **การลงทุนที่ให้ผลตอบแทนไวและชัดเจนพอสมควร** เพราะเกษตรกรที่เป็นหนี้ต้องการ (ก) เงินก้อนมาชำระหนี้ในทุกๆ รอบการผลิต โดยควรมีรายได้สุทธิจากการทำการเกษตรอินทรีย์ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 25 ของยอดหนี้เดิม และ (ข) ต้องการลดต้นทุนแฝงจากดอกเบี้ยเงินกู้เดิม การลงทุนที่ต้องรอเวลาใน

การได้รับผลตอบแทนอาจจะไม่เหมาะสม (เช่น การปลูกไม้ยืนต้น) ยกเว้นจะมีกลไกที่ให้การสนับสนุนทางการเงิน

- การวางแผนราคาสำหรับเกษตรกรอินทรีย์จะต้องคำนึงถึงต้นทุนแฝงจากดอกเบี้ยเต็มไว้ด้วย เพราะมีฉะนั้น เกษตรกรจะไม่มีแรงจูงใจในการทำการเกษตรอินทรีย์ นั่นแปลว่า ตลาดสำหรับสินค้าเกษตรอินทรีย์จำเป็นจะต้องมีความเป็นพิเศษ (หรือความเป็นพรีเมียม) มากพอที่จะยินดีจ่ายเพิ่มเติม เพื่อคุณภาพในตัวสินค้า และโดยทางอ้อม สนับสนุนให้เกษตรกรสามารถทำการเกษตรอินทรีย์โดย (ค่อยๆ) รอดพ้นจากความเป็นหนี้ไปได้

กลยุทธ์ผลัก (Push Strategy) หมายถึง กลยุทธ์ที่จะช่วยให้เกษตรกรสามารถทำการเกษตรอินทรีย์ได้ง่ายขึ้น ซึ่งอาจแบ่งกลยุทธ์ผลักออกเป็น 3 ส่วนหลักๆ คือ

- **การลดภาระหรือต้นทุนแฝงของหนี้เดิม** การลดภาระหรือการลดต้นทุนแฝงของหนี้เดิม ไม่ว่าจะการเจรจาประนอมหนี้ การปรับโครงสร้างหนี้ จะมีส่วนช่วยเกษตรกรที่เป็นหนี้ได้มาก เพราะจะทำให้ทั้งระยะเวลาการชำระหนี้เดิมยืดออกไป และต้นทุนดอกเบี้ยของหนี้เดิมลดลงด้วย แต่การดำเนินการในการลดภาระหนี้มักมีเงื่อนไขและกระบวนการดำเนินการที่ยาวนานมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากไม่มีนโยบายสนับสนุนที่ชัดเจนจากรัฐบาล นอกจากนี้ การปรับโครงสร้างหนี้ในบางครั้ง ยังกลายเป็นการจำกัดการเข้าถึงทุนตามที่ได้กล่าวมาแล้ว
- **การสนับสนุนการลงทุนในการเกษตรอินทรีย์** นอกเหนือจากการลดภาระหนี้เดิมแล้ว การสนับสนุนการลงทุนใหม่เป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก เพราะเกษตรกรที่เป็นหนี้มักมีปัญหา/ข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนใหม่ไปโดยปริยาย ทั้งนี้ การสนับสนุนการลงทุนในการทำเกษตรอินทรีย์ยังมักเป็นไปในลักษณะของการก่อ “หนี้” ใหม่ มากกว่าจะเป็นการสร้าง ความ “เชื่อมั่น” หรือ เครดิตให้กับผู้ร่วมลงทุน ดังนั้น ในอนาคตจำเป็นจะต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาช่องทางระดมทุนใหม่ที่จะช่วยให้เกษตรกรและผู้ร่วมลงทุนได้สร้างความเชื่อมั่นในการลงทุนร่วมกันเช่น การเกษตรแบบบอกรับสมาชิก (ระบบ CSA หรือ Consumer-supported Agriculture) หรือการระดมทุนมวลชนแบบ Crowd funding ที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนแก้วกล้า จ.เพชรบุรี ดำเนินการอยู่ เป็นต้น
- **การวางแผนการจัดการเงินสำหรับเกษตรกร** สืบเนื่องจากโครงสร้างการลงทุนและรายรับของเกษตรกรอินทรีย์อาจเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่นมีรายรับที่กระจายตัวมากขึ้นในเชิงเวลา เทียบกับการมีเงินกู้รายรับ และการชำระคืนหนี้เป็นเงินก้อนในคราวเดียว เพราะฉะนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องวางแผนในการจัดการเงินทุน ทั้งสำหรับ(ก) การลดภาระหนี้เดิม ซึ่งจะต้องสอดคล้องกับเงื่อนไขการกู้หรือการชำระเงิน และ (ข) การลงทุนเพิ่มเติม/เงินทุนหมุนเวียนสำหรับการทำเกษตรอินทรีย์ รวมถึง (ค) การเจรจาเพื่อปรับโครงสร้างหนี้ หรือการระดมทุนเพิ่มเติมเพื่อการทำเกษตรอินทรีย์ด้วย

หนี้สินและอินทรีย์

เป็นที่ประจักษ์ชัดแล้วกลไกหนี้สินการเกษตรของประเทศไทยในปัจจุบันเป็นไปในลักษณะของการ “รัดตึง” อินทรีย์ (หรือร่างกาย) ของเกษตรกรผู้ผลิตไว้ให้ติดอยู่กับดักการผลิตแบบเดิม ที่ไม่อาจจะพ้นจากวงจรหนี้สิน และ “รัดตึง” อินทรีย์ของผู้บริโภคให้ต้องเสี่ยงกับการบริโภคสารเคมีที่เป็นพิษเข้าไปในร่างกาย การเกษตรแบบอินทรีย์จะเกิดขึ้นได้จึงต้องสร้างความมั่นใจให้กับเกษตรกรว่า วิธีการผลิตแบบใหม่จะให้ผลตอบแทนที่คุ้มค่า และต้องคุ้มค่าเพียงพอที่จะมีส่วนเกินไปปลดล๊อคพันธนาการเดิมๆ ที่กับดักหนี้สินยังรัดตึงพี่น้องเกษตรกรเอาไว้ และผู้ที่ช่วยทำหน้าที่สร้างความมั่นใจให้กับเกษตรกรได้ดีที่สุดผู้หนึ่งก็คือ ผู้บริโภคนั่นเอง

ในหลายกรณี การสร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภคด้วยเกษตรอินทรีย์ จำเป็นจะต้องมีการลงทุนเพิ่มเติม และการลงทุนเพิ่มเติมนั้นจะต้องเป็นไปในลักษณะของ “เครดิต” ที่จะร่วมกันพาเกษตรกรผ่านอุปสรรคในการออกจากความสัมพันธ์เดิม และลดอุปสรรคในการก้าวเข้าสู่ความสัมพันธ์ใหม่ ความสัมพันธ์ที่อินทรีย์ของผู้ผลิตและอินทรีย์ของผู้บริโภคจะเชื่อมกันด้วย “เกษตรอินทรีย์” ไม่ใช่วงจรกับดักหนี้สินเช่นที่ผ่านมา